

ՎԱՐՉԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՉԱՓՈՒԹՅԱՆ ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ԱՐԴԻ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԲՈՂՈՔԱՐԿՄԱՆ ԵՎ ԴԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԱՆԱՅՄԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ

Քրիստինե Ալեքսանյան

ԵՊՀ սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

Վարչական մարմինների ենթադրյալ ոչ իրավաչափ վարչական ակտերը կամ գործողությունները կարող են վիճարկվել վարչական և դատական կարգով: Քանի որ վարչարարության համաչափության սկզբունքը *վարչական հայեցողության* իրավաչափության գնահատման գործիք է, ուստի վարչական մարմինների վարչական ակտերի կամ գործողությունների վարչական բողոքարկման ու դատական վերանայման հիմքերի, ծավալի և ինտենսիվության տարբերությունը պայմանավորում են վարչարարության համաչափության վերանայման առանձնահատկությունները բողոքարկման երկու եղանակներից յուրաքանչյուրի դեպքում¹:

Բողոքարկման վարույթում համաչափության գնահատման առանձնահատկությունները կանխորոշող առաջին և հիմնական հանգամանքն այն է, որ համաչափության գնահատումը տեղի է ունենում իշխանության նույն գործադիր ձյուղի շրջանակներում: «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքի² (այսուհետ՝ Օրենք) 70-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ վարչական կարգով բողոք կարող է ներկայացվել ակտն ընդունած վարչական մարմին կամ վարչական մարմնի վերադաս վարչական մարմին:

Առանձնահատկությունները պայմանավորող հաջորդ հանգամանքը, որն ուղղակիորեն բխում է առաջինից, այն է, որ եթե իրավական պետությունում դատարանները բացառապես անձի իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության նպատակ են հետապնդում, ապա վարչական մարմինները հիմնականում հանրային շահերի պաշտպանության գործառույթ ունեն:

Բողոքարկման վարույթում համաչափության վերանայման *առաջին և ամենաբնորոշ* առանձնահատկությունն այն է, որ վարչական բողոքը քննող վարչական մարմինը կարող է վարչական ակտը վերացնել՝ նպատակահարմարությունից ելնելով: Այսպես, Օրենքի 75-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ վարչական բողոքը քննարկվում է բողոքարկված վարչական ակտի իրավաչափության տեսանկյունից, իսկ հայեցողական լիազորության իրականացման դեպքում՝

¹ Վարչական բողոքարկման և դատական վերանայման տարբերակում ասլետվ պետք է նկատի ունենալ, որ վարչական իրավունքի տեսության մեջ կա համընդհանուր ճանաչում գտած տարբերություն «բողոքարկում» և «վերանայում» տերմինների միջև: Այս եզրույթների բովանդակային տարբերությունը դրսևորվում է երկու ասպեկտով, որոնցից մեկը վերաբերում է դատարանի կամ վարչական բողոքը քննող վարչական մարմնի լիազորություններին (մասնավորապես, ի տարբերություն վարչական մարմնի՝ դատարանը չի կարող կայացնել փոխարինող որոշում), իսկ մյուսը՝ դատական միջամտության հիմքերին (օրինակ՝ օրենքի սխալը, փաստի սխալը, նպատակահարմարություն և այլն):

² Ընդունվել է 18.02.2004, ուժի մեջ է մտել 31.12.2004: Տե՛ս ՀՀՊՏ 2004.03.31/18(317) Հոդ. 413:

նաև նպատակահարմարության տեսանկյունից: Սա նշանակում է, որ եթե վարչական մարմնի ընտրած միջոցն ամբողջությամբ համապատասխանում է վարչարարության համաչափության սկզբունքին, վարչական բողոքը քննարկող վարչական մարմինը կարող է փոխարինել վարչական միջոցն այլ՝ ավելի *նպատակահարմար համաչափ* վարչական միջոցով: Այսինքն՝ վարչական բողոքը քննարկող վարչական մարմինը կարող է վերացնել ընտրված համաչափ վարչական միջոցը, եթե գտնում է, որ ինքը գտել է տվյալ հարցի համաչափ, բայց ավելի ճիշտ լուծում:

Վարչարարության համաչափության վարչական վերանայնման *երկրորդ* առանձնահատկությունն այն է, որ վարչական բողոքը քննարկող վարչական մարմինը ընտրված միջոցի համաչափությունը գնահատում է՝ «հազնելով այն ընտրած վարչական մարմնի կոշիկները»: Օրենքի 75-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ վարչական բողոքի քննարկումն իրականացվում է Օրենքի 2-րդ՝ «Վարչական վարույթը» վերտառությամբ բաժնով սահմանված դրույթներին համապատասխան, եթե «Բողոքարկման վարույթը» բաժնով այլ բան նախատեսված չէ: Այսպիսով, վարչական մարմինը բողոքը քննելիս ղեկավարվում է բոլոր այն կանոններով, որոնց նախապատվություն է տվել վարչական միջոցն ընտրած մարմինը: Այս համատեքստում պետք է նկատի ունենալ, որ միջոցի համաչափությունը գնահատելիս վարչական բողոքը քննարկող վարչական մարմինը սահմանափակված չէ վարչական վարույթում առկա ապացույցներով և կարող է ձեռք բերել նոր (այլ) ապացույցներ (Օրենքի 75-րդ հոդվածի 3-րդ մաս):

Վարչարարության համաչափության վարչական վերանայնման *երրորդ* առանձնահատկությունը վարչական բողոքը քննարկող մարմնի՝ փոխարինող ուրույն կայացնելու հնարավորությունն է: Այսպես, Օրենքի 76-րդ հոդվածից հետևում է, որ վարչական բողոքը քննարկող վարչական մարմինը վարչական բողոքի վերաբերյալ կարող է ընդունել նոր վարչական ակտ: Այսինքն՝ եթե ընտրված միջոցի համաչափության գնահատմամբ վարչական մարմինը հանգում է այն եզրակացության, որ այն համաչափ չէ, կարող ընդունել նոր՝ իր գնահատմամբ համաչափ վարչական միջոց:

Ամփոփելով վարչարարության համաչափության վարչական վերանայնման մեր նշած առանձնահատկությունները՝ կարող ենք եզրակացնել, որ վարչական բողոքը քննող վարչական մարմինը ընտրված միջոցի համաչափությունը գնահատում է ամբողջ ծավալով: Ավելին, վարչական մարմինը ոչ միայն կարող է ընտրված իր գնահատմամբ ոչ համաչափ միջոցը փոխարինել համաչափ միջոցով, այլ նաև կարող է վերջինս փոխարինել մեկ այլ՝ ավելի նպատակահարմար համաչափ միջոցով:

Վարչարարության համաչափության դատական վերանայումն էականորեն տարբերվում է բողոքարկման վարույթի շրջանակներում դրա գնահատումից: Նախ, ի տարբերություն վարչական բողոքը քննարկող վարչական մարմնի՝ վարչական դատարանը վարչական միջոցի նպատակահարմարությունը գնահատելու լիազորություն չունի: Վարչական դատավարության օրենսգրքի¹ 124-րդ հոդվածն ուղղակիորեն սահմանում է, որ վարչական դատարանը գնահատում է միայն վարչական ակտի իրավաչափությունը²: Այդպիսով, դատարանը

¹ Ընդունվել է 05.12.2013, ուժի մեջ է մտել 07.01.2014: Տե՛ս ՀՀՊՏ 2013.12.28/73(1013).1 Հոդ.1186.1:

² Տե՛ս նաև **Carroll A.**, Constitutional and Administrative law, Tenth Edition. | Hoboken: Pearson, 2021, էջ 129:

չի կարող վերացնել համաչափ վարչական միջոցն այն հիմնավորմամբ, որ ինքն այդ հարցի ավելի ճիշտ կամ նպատակահարմար լուծում է գտել:

Երկրորդ, վարչական դատարանը վարչական մարմնի ընտրած միջոցի համաչափությունը գնահատում է միայն վարչական մարմնի ձեռք բերած և վարչական վարույթում առկա ապացույցների հիման վրա: Այսպես, վարչական դատավարության օրենսգրքի 124-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ վիճարկվող վարչական ակտի իրավաչափությունը որոշվում է այդ ակտի ընդունմանն ուղղված վարչական վարույթում ձեռք բերված ապացույցների շրջանակում:

Երրորդ, վարչական մարմնի ընտրած միջոցը ոչ համաչափ ճանաչելու դեպքում վարչական դատարանը փոխարինող որոշում կայացնելու լիազորություն չունի: Սա բխում է վարչական իրավունքում հայտնի բեկանման սկզբունքից, ինչը նշանակում է, որ դատարանը կարող է միայն վերացնել վարչական որոշումը, բայց երբեք չի կարող փոխարինել այն իր սեփական որոշմամբ: Թեև արտասահմանյան որոշ երկրներում այս սկզբունքից նախատեսված են բացառություններ¹, մեր օրենսդիրն այս հարցում հստակ և միանշանակ մոտեցում է որդեգրել:

Վարչական հայեցողությունը համաչափ իրականացնելու դատական վերանայման առանձնահատկություններն այսքանով չեն սահմանափակվում: Սահմանադրության 4-րդ հոդվածը՝ որպես սահմանադրական կարգի հիմունք, հռչակում է իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման սկզբունքը, որին համահունչ՝ իշխանության երեք թևերի միջև փոխհարաբերությունները պետք է կառուցված լինեն հակակշիռների ու զսպումների գործուն համակարգի վրա²: Չսպումների և հակակշիռների նման համակարգը ակնհայտորեն պահանջում է ոչ միայն ինստիտուցիոնալ, այլ նաև գործառնությունների որոշակի տարանջատում: Մարդու իրավունքների պաշտպանությունն ապահովելու իրենց առաջնային և կարևորագույն մանդատն իրականացնելիս դատական մարմինները պարտավոր են հարգել նաև իշխանությունների բաժանման գործառնությանն ասպեկտը՝ չփորձելով գործադիր իշխանության որոշումները փոխարինել սեփական որոշումներով: Վտանգը ոչ այնքան այն է, որ դատարանը կստանձնի վարչական մարմնի գործառնությունները, այլ այն, որ նրա արժեքները կգերիշխեն վարչական մարմնի հայեցողական լիազորությունների իրականացման նկատմամբ՝ դրանով իսկ վերացնելով դատական վերանայման և վարչական մարմինների իրավակիրառման միջև տարբերությունը:

Այս վտանգը կանխելու համար իրավաբանական գրականության մեջ ձևավորվել է վարչարարության համաչափության դատական վերանայման սահմանները որոշելու իրավական հայեցակարգ, որը նշելու համար օգտագործվում են «դատական հարգանք», «հայեցողության ազատություն», «հայեցողական դատողության տարածք», «հարաբերական ինստիտուցիոնալ իրավա-

¹ Վարչական արդարադատության մասին չեխական օրենսգիրքը վարչական դատարանների նոր լիազորություններ է սահմանել վարչական իրավախախտումների համար պատիժը մեղմացնելու կամ վերացնելու վերաբերյալ (կոչվում է նաև «մեղմացում»): Օրենսգրքի 78 (2) բաժինը նշում է, որ եթե հիմքեր չկան անօրինական լինելու համար վարչական որոշումը վերացնելու համար, դատարանը կարող է վերացնել պատիժը կամ նվազեցնել այն օրենքով նախատեսված սահմաններում, եթե այն ակնհայտորեն անհամաչափ է: Դատարանը կարող է դա անել, եթե դա հիմնավորված լինել վարչական մարմնի հաստատած փաստերի հիման վրա կամ նաև վարչական դատարանի փոփոխած փաստերով: Դատարանը կարող է այդ որոշումը կայացնել միայն այն դեպքում, եթե հայցվորը դա առաջարկել է իր հայցում:

² Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգ, էջ 13, <http://www.parliament.am/library/sahmanadrakan%20barepoxumner/hayecakarg.pdf>:

սություն» և «դատական վերանայման ինտենսիվություն»¹ ձևակերպումները²: Այս աշխատանքի շրջանակներում մենք կօգտագործենք «դատական հարգանք» ձևակերպումը, քանի որ կարծում ենք, որ այս հայեցակարգի ամբողջ էությունը իշխանությունների տարանջատման նկատմամբ հարգանք ձևավորելու փորձն է:

Բացի իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման սկզբունքից, հաջորդ սկզբունքը, որը հիմնավորում է համաչափության սկզբունքի դատական վերանայման ընթացքում վարչական մարմնի գնահատումները հարգելու անհրաժեշտությունը, օրենսդրի կամքի իրականացումն է: Հռչակված համընդհանուր սկզբունք է, որ դատարանները պետք է կյանքի կոչեն օրենսդրի մտադրությունները³: Հիմնավորումն այն է, որ հայեցողական լիազորություններն օրենսդիր մարմինը փոխանցել է հենց տվյալ վարչական մարմնին և ոչ որևէ այլ անձի, այդ թվում՝ դատարանին: Այս համատեքստում հետաքրքրական է այն հանգամանքը, որ դատական հարգանքի հայեցակարգը հեղինակել են հենց դատարանները⁴:

Այս համատեքստում հետաքրքիր դիրքորոշում է արտահայտել նաև Սահմանադրական դատարանը, որը, անդրադառնալով Հանրային ծառայությունները կարգավորող հանձնաժողովի իրավաստեղծ գործունեության օրինականության նկատմամբ դատական վերահսկողության շրջանակներին, նշել է. «ՀՀ սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ հանձնաժողովի որոշման բողոքարկման հարց քննելիս՝ դատական վերահսկողության խնդիրը *ոչ թե այդ մարմնի՝ օրենքով սահմանված բացառիկ գործառույթների կրկնօրինակումն է, ... այլ այդ մարմնի որոշումների՝* այդ թվում նաև սակագների սահմանման վերաբերյալ, *օրինականությունը վերահսկելը*: Այդ է վկայում նաև այլ պետությունների պրակտիկայի ուսումնասիրությունը, համաձայն որի՝ սակագնային գործունեություն իրականացնող անկախ մարմինների որոշումները կարող են բողոքարկվել վարչաարդարադատական կարգով և այն էլ՝ օրենքին կամ իրավասությանը վերաբերող առարկայական հարցերի շրջանակներում»⁵:

Ընդհանրացնելով վերոշարադրվածը՝ կարող են եզրակացնել, որ վարչական հայեցողության իրականացման համաչափությունը գնահատելիս վարչական դատարանը չպետք է փոխարինի վարչական մարմնի որոշումներն ու գնահատումները իր սեփականով. վարչական դատարանը պարտավոր է հարգանք դրսևորել վարչական մարմնի կողմից համաչափության տարբեր պահանջների գնահատումների նկատմամբ:

¹ Այս ձևակերպումն ավելի հաճախ օգտագործվում է օրենսդիր մարմնի ընտրության համաչափության գնահատման դեպքում դատական վերանայման շրջանակների սահմանափակումը բնորոշելու համար: Այս համատեքստում դատական հարգանքի մասին առավել մանրամասն տե՛ս **Petersen, N.** (2017). Proportionality and Judicial Activism: Fundamental Rights Adjudication in Canada, Germany and South Africa. Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/9781316823330:

² Տե՛ս **Brady, A.** (2012). Proportionality and Deference under the UK Human Rights Act: An Institutionally Sensitive Approach. Cambridge: Cambridge University Press, էջ 20, doi:10.1017/CBO9781139003445:

³ Տե՛ս **Daly, P.** (2012). A Theory of Deference in Administrative Law: Basis, Application and Scope. Cambridge: Cambridge University Press, էջ 38-39, doi:10.1017/CBO9781139179058:

⁴ Տե՛ս **Chan, Cora**, Deference and the Separation of Powers: An Assessment of the Court's Constitutional and Institutional Competences (August 15, 2011). Hong Kong Law Journal, Vol. 41, No. 7, 2011, էջ 9, SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1909785>:

⁵ Սահմանադրական դատարանի 16 հունվարի 2007 թվականի ՍԴՌ-673 որոշումը:

Իրավաբանական գրականության մեջ առաջ է քաշվել դատական հարգանքի տարածական հայեցակարգը, ըստ որի՝ որոշ ոլորտներ, օրինակ՝ տնտեսական և սոցիալական քաղաքականությունը, գտնվում են կառավարության և ոչ թե դատարանների «տարածությունում»: Մ. Հանթը պնդում է, որ տարածական հարգանքի այս ձևը դատական ենթակայության մերժման հայեցակարգի տեսակ է, որի համաձայն՝ որոշ հարցեր պետք է բացառվեն դատական վերահսկողությունից¹: Այս մոտեցման խոցելի կողմն այն է, որ դա կարող է արգելափակել դատական վերահսկողությունը վարչական որոշումների կայացման որոշակի ոլորտների համար:

Մենք խիստ վիճելի ենք համարում դատական հարգանքի տարածական հայեցակարգը: Ի հակադրումն այս հայեցակարգի՝ գտնում ենք, որ հարգանքը կարող է տրամադրվել միայն որոշակի պայմանների առկայության դեպքում: Ընդ որում պետք է նշել, որ այդ հանգամանքները ոչ միայն պայմանավորում են հարգանքի անհրաժեշտությունը, այլ նաև որոշում են տրամադրվող հարգանքի աստիճանը:

Ա. Բրեյդին, ով ներկայացրել է անգլիական իրավունքում դատական հարգանքի հայեցակարգի թերևս ամենահամապարփակ ուսումնասիրությունը, նշում է. «Տրամադրվող հարգանքի մակարդակը անքակտելիորեն կապված է որոշում կայացնող անձի ինստիտուցիոնալ առանձնահատկությունների հետ»²: Ըստ այդմ նա առանձնացնում է ժողովրդավարական լեգիտիմությունը և ինստիտուցիոնալ կոմպետենտությունը՝ որպես հարգանքի պատճառներ: Ժողովրդավարական լեգիտիմությունը ենթադրում է, որ որոշ որոշումներ պետք է կայացվնի ընտրազանգվածին առավել հաշվետու մարմինը: Ինստիտուցիոնալ կոմպետենտությունը ենթադրում է, որ որոշակի որոշումներ պետք է ընդունի այն մարմինը, որն ունի կոմպետենտության առավելագույն աստիճան: Ա. Քավանաղը այս հարցը ներկայացնում է հետևյալ կերպ. «Դատարանի կոմպետենտությունը, փորձը և լեգիտիմությունը թույլ չեն տալիս նրան վստահության դատել կոնկրետ հարցի մասին»³:

Եթե դատական հարգանքի պատճառներից առաջինը՝ ժողովրդավարական լեգիտիմությունը, լավագույնս կաշխատի խորհրդարանի ընտրած միջոցների համաչափության գնահատման դեպքում, քանի որ վերջինիս լեգիտիմության աղբյուրն անմիջապես ժողովուրդն է, ապա նույնը չի կարելի ասել վարչական մարմինների դեպքում, որոնց պաշտանատար անձանց հիմնականում ընտրում կամ նշանակում է գործադիր իշխանությունը: Հետաքրքրական է, որ հեղինակն ինքն էլ է ընդունում այն՝ նշելով. «... ժողովրդավարական լեգիտիմությունը հատուկ հիմքեր չի տալիս վարչական որոշումների ընդունման ժամանակ նորմատիվ կամ կառուցվածքային հարգանքի համար»⁴: Մյուս կողմից, Ա. Բրեյդիի կողմից ներկայացված երկու պատճառներն էլ թեև ընդունելի են, սակայն իրենց բնույթով ուղղակիորեն կապված չեն այն կոնկրետ գործի հետ, որի շրջանակներում կարող է առաջանալ հարգանքի դրսևորման անհրաժեշ-

¹ Տե՛ս **Hunt M.**, “Sovereignty’s Blight: Why Contemporary Public Law Needs the Concept of “Due Deference” in **N. Bamforth and P. Leyland** (eds.), *Public Law in a Multi-layered Constitution* (Oxford: Hart Publishing, 2003), էջեր 346-348:

² Տե՛ս **Brady, A.**, նշված աշխատ., էջ 15:

³ Տե՛ս **Kavanagh A.**, “Deference or Defiance? The Limits of the Judicial Role in Constitutional Adjudication” in G. Huscott, *Expounding the Constitution: Essays in Constitutional Theory* (Cambridge University Press, 2008), էջ 197:

⁴ Տե՛ս **Brady, A.**, նշված աշխատ., էջ 112:

տությունը այն իմաստով, որ վերացական են և հաշվի չեն առնում համաչափության գնահատման տվյալ դեպքի առանձնահատկությունները:

Այժմ ներկայացնենք դատական հարգանքը և դրա դրսևորման աստիճանը պայմանավորող հանգամանքները, որոնք հաշվի կառնեն ոչ միայն տվյալ վարչական մարմնի ինստիտուցիոնալ առանձնահատկությունները, այլ նաև հենց կոնկրետ գործի առանձնահատկությունները: Ըստ այդմ դատական հարգանքը պայմանավորող հանգամանքները կդասակարգենք համապատասխանաբար երկու կատեգորիայի՝ ընդհանուր (վարչական մարմնի ինստիտուցիոնալ առանձնահատկություններին վերաբերող) և հատուկ (կոնկրետ գործի առանձնահատկություններին վերաբերող):

Ինչպես արդեն նշեցինք, ժողովրդավարական լեգիտիմությունը՝ որպես հարգանքի պատճառ, էական դեր չունի վարչական մարմինների ընդունած որոշումների համաչափության գնահատման գործում, ինչը պայմանավորված է նրանով, որ որպես կանոն վարչական մարմինների պաշտոնատար անձանց լեգիտիմության աղբյուրը ժողովուրդը չէ: Այս գործոնը թերևս կարող է նշանակություն ունենալ տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրած միջոցների համաչափության գնահատման գործում: Այսպես, օրինակ, Չեխիային Բարձրագույն վարչական դատարանը ընդգծել է, որ տեղական ինքնակառավարման մարմինների դեպքում համաչափության քննությունը պետք է իրականացվի առավելագույն զգուշությամբ և հարգանքով: Անհրաժեշտ է նաև հաշվի առնել համայնքի ինքնակառավարման սահմանադրական իրավունքը: Ղատարանը նաև ընդգծել է, որ դատական միջամտությունը (տեղական զարգացման ծրագրի վերացումը) պետք է հիմնված լինի դատական վերահսկողության սուբսիդիար լինելու սկզբունքի և նվազագույն դատական միջամտության վրա¹:

Բացի ժողովրդավարական լեգիտիմությունից՝ մենք որպես վարչական մարմնի գնահատումներին տրամադրվող հարգանքի առավել կարևոր պատճառ կառանձնացնենք նրա կարգավիճակի առանձնահատկությունները: Ընդ որում վարչական մարմնի կարգավիճակի տարրերից դատական հարգանքի դրսևորման աստիճանի վրա առավել մեծ ազդեցություն կունենան նրա դերը, խնդիրներն ու գործառույթները, կազմակերպման և գործունեության սկզբունքները²: Այսպես, Սահմանադրության 122-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ *մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների իրականացումն ապահովելու*, ինչպես նաև Սահմանադրությամբ սահմանված հիմնարար նշանակություն ունեցող հանրային շահերի պաշտպանության նպատակով պատգամավորների ընդհանուր թվի ծայների մեծամասնությամբ ընդունված օրենքով կարող են ստեղծվել ինքնավար մարմիններ: Նույն հոդվածի 4-րդ մասը նախատեսում է ինքնավար մարմինների անկախության երաշխիքների անհրաժեշտությունը, որոնք պետք է սահմանվեն օրենքով: Օրենքի հիման վրա ստեղծված ինքավար մարմնի կարգավիճակ ունեցող վարչական մարմին է

¹ St' u **Guobin Zhu**, Deference to the Administration in Judicial Review, *Ius Comparatum - Global Studies in Comparative Law*, Springer Nature Switzerland, 2019, էջ 149, <https://doi.org/10.1007/978-3-030-31539-9>:

² Պետական մարմնի կարգավիճակի և վերջինիս տարրերի մասին առավել մանրամասն տե՛ս **Червонюк В.И.**, Конституционное право России. 2004, <https://laws.studio/pravo-rossii-konstitutsionnoe/pravovoy-status-organa-gosudarstvennoy-vlasti-66249.html>, **Осейчук В.И.**, Правовое обеспечение государственного и муниципального управления, 2018, https://studme.org/146612/pravo/pravovoy_status_organov_gosudarstvennogo_munitsipalnogo_upravleniya:

Մրցակցության պաշտպանության հանձնաժողովը¹: Մինչդեռ, օրինակ, «Տեսչական մարմինների մասին» օրենքի² համաձայն՝ նույնպես վարչական մարմիններ հանդիսացող տեսչական մարմինները օրենքի հիման վրա ստեղծվող, սակայն Կառավարությանը ենթակա պետական կառավարման համակարգի մարմիններ են, որոնց *նպատակը* իրենց վերահսկողության ոլորտում *անվտանգության* և օրենսդրության պահանջների պահպանման ապահովումն է: Բնականաբար, մարդու սահմանադրական իրավունքներին միջամտող վարչական միջոցների համաչափությունը գնահատելիս մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների իրականացումն ապահովելու առաջնային սահմանադրական նպատակ հետապնդող և ինքնավարության երաշխիքներ ունեցող Մրցակցության պաշտպանության հանձնաժողովի գնահատումներին (այդ թվում՝ մարդու իրավունքների կարևորության և միջամտության աստիճանի մասին) պետք է տրամադրվի հարգանքի ավելի մեծ աստիճան՝ ի տարբերություն հանրային շահերի պաշտպանության առաջնային նպատակ հետապնդող և անկախության երաշխիքներ չունեցող տեսչական մարմինների:

Ղատական հարգանքը որոշող հաջորդ արտաքին գործոնը Ա. Բրեյդիի կողմից առաձնացված ինստիտուցիոնալ կոմպետենտությունն է: Այս հիմքով դատական հարգանքի դրսևորման դեպքերն արտասահմանյան դատական պրակտիկայում բազմաթիվ են: Այսպես, անգլիական դատարանները պատրաստ են *«հայեցողության զգալի ազատություն»* տրամադրել ներքին գործերի նախարարությանը, երբ խոսք վերաբերում է ներգաղթի քաղաքականությանը: Նման մոտեցման համար հիմքն այն է, որ ներգաղթային վերահսկողությունը մտնում էր ներքին գործերի նախարարի սահմանադրական իրավասության մեջ: Սա վկայում է ինստիտուցիոնալ կոմպետենտության վրա հիմնված որոշում կայացնող անձի նկատմամբ մեծ հարգանքի դրսևորման անհրաժեշտության մասին³: Եվրոպական միության Արդարադատության դատարանն իր հերթին պատրաստ է ավելի մեծ հարգանք ցուցաբերել վարչական մարմինների գնահատումներին, երբ խոսքը վերաբերում է գյուղատնտեսական քաղաքականությանը: Այս դեպքում դատարանը վերացնում է ընտրված միջոցը, եթե այն *«ակնհայտորեն անհամաչափ է»*⁴: Չինաստանի Ջիանգսուի բարձրագույն ժողովրդական դատարանը մրցակցային օրենսդրության խախտումների համար նշանակված տուգանքի համաչափության համար նշել է. «Եթե վարչական մարմինը խախտել է համաչափության սկզբունքը, այդ խախտումը պետք է բխի *ակնհայտ* անհամապատասխանությունից»⁵: Նման մոտեցում ձևավորվել է նաև Ֆրանսիայի դատական պրակտիկայում⁶: Նշված բոլոր օրինակները խոսում են

¹ Ինքնավար մարմինների կարգավիճակի առանձնահատկությունների վերաբերյալ առավել մանրամասն տե՛ս Ա. Սանասյան, Տ. Մարկոսյան, Ինքնավարության իրավական բովանդակությունը և ինքնավար մարմինների առանձնահատկությունները Հայաստանի Հանրապետությունում, «Պետություն և իրավունք», Երևան, 2020, թիվ 3 (88), 2020, էջ 4-14:

² Ընդունվել է 17.12.2014, ուժի մեջ է մտել 09.01.2015: Տե՛ս ՀՀՊՏ 2014.12.30/76(1089).1 Հոդ.1253.43:

³ *St'u Shala v. Secretary of State for the Home Department*, [2003] EWCA Civ 233, պարագրաֆ 13:

⁴ Տե՛ս *Guobin Zhu*, *Deference to the Administration in Judicial Review*, *Ius Comparatum - Global Studies in Comparative Law*, Springer Nature Switzerland, 2019 էջ 176, <https://doi.org/10.1007/978-3-030-31539-9>:

⁵ Տե՛ս *Նույն տեղը*, էջ 123:

⁶ Տե՛ս *Bell, J., & Lichère, F.* (2022). *Contemporary French Administrative Law*. Cambridge: Cambridge University Press, էջ 199, doi:10.1017/9781009057127:

ինստիտուցիոնալ կոմպետենտությամբ պայմանավորված դատական հարգանքի դրսևորման մասին, երբ վարչական մարմինն ավելի լավ է մասնագիտացված տվյալ հարցը որոշելու համար:

Այսպիսով, մենք առանձնացրինք դատական հարգանքը պայմանավորող երեք ընդհանուր գործոններ, որոնք են վարչական մարմնի ժողովրդավարական լեգիտիմությունը, ինստիտուցիոնալ կոմպետենտությունը և կարգավիճակի առանձնահատկությունները: Այս բոլոր երեք գործոններն իրենց բնույթով արտաքին են կոնկրետ գործով համաչափության գնահատման նկատմամբ, քանի որ հաշվի չեն առնում կոնկրետ գործի առանձնահատկությունները:

Դատական հարգանքը պայմանավորող առաջին հատուկ գործոնը, որը կառանձնացնենք, տվյալ գործով ընտրված վարչական միջոցով սահմանափակվող սահմանադրական իրավունքի կարևորությունն է և այդ իրավունքին միջամտության աստիճանը: Որքան կարևոր է սահմանադրական իրավունքը, և որքան մեծ է միջամտության աստիճանը, այնքան ավելի ակտիվ պետք է լինի դատարանը, ուստի ավելի քիչ հարգանք պետք է տրամադրվի վարչական մարմնին: Սահմանադրական դատարանը 2021 թվականի մարտի 26-ի ՍԴՈ-1586 որոշմամբ նշել է. «Որքան *ավելի ինտենսիվ* է անձի հիմնական իրավունքի կամ ազատության սահմանափակումը, այնքան ավելի է մեծանում այդ սահմանափակումը հիմնավորելու բեռը»: Այսինքն՝ ինչքան մեծ է իրավունքին միջամտությունը, այնքան ավելի շատ հիմնավորումներ կպահանջի դատարանը վարչական մարմնից ընտրված միջոցը համաչափ ճանաչելու համար: Սա լիովին համապատասխանում է նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կարծիքին, որում նշվել է, որ «...հայեցողության ազատության ծավալը, որից օգտվում են իշխանության ազգային մարմինները, կախված կլինի ... համապատասխան *իրավունքի բնույթից*... Առանձին անձի համար նման իրավունքի կարևորությունը պետք է հաշվի առնվի կառավարությանը տրամադրվող հայեցողության ազատության ծավալը որոշելիս»¹:

Հաջորդ հատուկ գործոնը, որը պետք է առանձնացնել, տվյալ գործով վարչական մարմնի կողմից իրականացված վարչարարության որակն է, որի գնահատման հիմնական չափանիշը պատճառ վարչարարության իրավունքի արդյունավետ իրացումն է: Որքան բարձր է վարչական մարմնի կողմից իրականացված վարչարարության որակը, այնքան ավելի մեծ կշիռ պետք է տալ վարչական մարմնի ընտրությանը, և այնքան ավելի լուրջ հիմքեր պետք է լինեն դատական վերանայման միջոցով այդ ընտրությանը միջամտելու համար: Այս առումով թերևս ամենամեծ նշանակությունն ունի վարչական ակտի հիմնավորվածությունը: Խնդիրն այն է, որ տվյալ միջոցի ընտրությանը պատշաճ հիմնավորման, ուստի և միջոցի ընտրության կապակցությամբ վարչական մարմնի գնահատումների բացակայության դեպքում դատարանը նույնիսկ մեծ ցանկության դեպքում չի կարողանա հարգանք դրսևորել դրանց նկատմամբ: Բացի այդ, միայն պատշաճ հիմնավորումների առկայության դեպքում է, որ դատարանը կարող է համոզվել դատական հարգանքը պայմանավորող նշված գործոնների առկայության մասին:

Այսպիսով, գտնում ենք, որ դատական հարգանքը պայմանավորող հատուկ գործոններն են սահմանափակվող սահմանադրական իրավունքի կարևորությունն ու այդ իրավունքին միջամտության աստիճանը և տվյալ գործով վարչական մարմնի կողմից իրականացված վարչարարության որակը:

¹ St' u Gillow v. The United Kingdom (1986) 11 EHRR 335:

Մինչև այժմ դատական հարգանքի անհրաժեշտությունը քննարկեցինք միայն դատարանների կողմից գործադիր իշխանության գնահատումները հարգելու անհրաժեշտության տեսանկյունից: Այս համատեքստում դատական հարգանքի դրսևորումը ներկայացվեց որպես դատարանների պարտականություն, երբ *որոշակի պայմանների առկայության դեպքում դատարանները պետք է հարգեն վարչական մարմնի՝ հայեցողության իրացմամբ պայմանավորված ընտրությունը*: Սակայն հնարավոր է, որ դատարանը, օգտվելով տվյալ հարցով վարչական մարմնին հայեցություն վերապահված լինելու հանգամանքից, պարզապես հրաժարվի այդ լիազորության իրականացման համաչափությունը գնահատելուց կամ չափից ավելի հարգանք տրամադրի վարչական մարմնին: Այսինքն՝ կարող է ստեղծվել մի իրավիճակ, երբ վարչական մարմնի ընտրության նկատմամբ հարգանքի դրսևորումը խաթարի մարդու իրավունքների պաշտպանության դատարանի պարտականությունը:

Այսպիսի մի իրավիճակ ստեղծվել էր Չեխոսլովակիայում 20-րդ դարի առաջին կեսին: Չեխոսլովակիայի Գերագույն վարչական դատարանը պնդում է, որ ինքը չունի լիազորություն վերանայելու վարչական մարմնի սահմանած տուգանքի չափի օրինականությունը: Դատական վերանայման ենթակա միակ հարցն այն էր, թե արդյոք տուգանքը մնացել է օրենքով սահմանված շրջանակներում¹:

Այս համատեքստում մտահոգիչ ձևակերպումներ կան նաև Հայաստանի Հանրապետության վարչական դատարանի դատական պրակտիկայում: 2020 թվականի նոյեմբերի 16-ի թիվ ՎԴ1/0042/05/20 վարչական գործով կայացրած վճռով Հայաստանի Հանրապետության վարչական դատարանը նշել է. «*Ընդ որում, ելնելով վարչական ակտ կայացնելու օրենսդրությամբ վարչական մարմնին տրված հայեցողական լիազորություն ունենալու հանգամանքից՝ Դատարանը որևէ կերպ չի անդրադառնում որպես տույժ նշանակված գումարի չափին...*»: Դժվար չէ նկատել, որ նշված որոշմամբ վարչական դատարանը հրաժարվել է քննարկել վարչական մարմնի հայեցողական լիազորության իրականացման համաչափությունը՝ սոսկ օրենսդրի կողմից վարչական մարմնին հայեցողություն վերապահված լինելու հիմնավորմամբ:

Մինչդեռ, վերոշարադրվածի համատեքստում գտնում ենք, որ վարչարարության համաչափության գնահատումն իրականացնելիս դատարանը պարտավոր է հարգանք ցուցաբերել վարչական մարմնի նկատմամբ *միայն* հարգանքը պայմանավորող հանգամանքների առկայության դեպքում: Ընդ որում, եթե դատարանը որոշում է հարգանք դրսևորել վարչական մարմնի գնահատումների և ընտրության նկատմամբ, նա պետք է հիմնավորի, թե ինչ հիմքերով են պայմանավորված հարգանքի դրսևորումն ու դատական վերանայման սահմանափակումը:

Ամփոփելով բողոքարկման վարույթում և դատական վերանայման համատեքստում վարչարարության համաչափության գնահատման առանձնահատկությունների ուսումնասիրությունը՝ կարող ենք առանձնացնել հետևյալ հիմնական եզրահանգումները.

- վարչական բողոքը քննող վարչական մարմինը ընտրված միջոցի համաչափությունը գնահատում է ամբողջ ծավալով. վարչական մարմինը ոչ միայն կարող է փոխարինել իր գնահատմամբ ոչ համաչափ ընտրված միջոցը՝

¹ St' u Judgment of the Supreme Administrative Court of Czechoslovakia, No. 1466/23, Boh. A. 1918/1923:

համաչափ միջոցով, այլ նաև կարող է համաչափ միջոցը փոխարինել մեկ այլ ավելի նպատակահարմար համաչափ միջոցով.

- վարչական հայեցողության իրականացման համաչափությունը գնահատելիս վարչական դատարանը չպետք է վարչական մարմնի որոշումներն ու գնահատումները փոխարինի սեփական որոշումներով և գնահատումներով. վարչական դատարանը պարտավոր է հարգանք դրսևորել վարչական մարմնի կողմից համաչափության տարբեր պահանջների գնահատումների նկատմամբ,

- դատական հարգանքը պայմանավորող հանգամանքները կարող ենք դասակարգել երկու խմբերում՝ ընդհանուր (վարչական մարմնի ինստիտուցիոնալ առանձնահատկություններին վերաբերող), որոնք են ժողովրդավարական լեգիտիմությունը, կարգավիճակի առանձնահատկություններն ու ինստիտուցիոնալ կոմպետենտությունը, և հատուկ (կոնկրետ գործի առանձնահատկություններին վերաբերող), որոնք են մարդու սահմանադրական իրավունքի կարևորությունն ու միջամտության աստիճանը և տվյալ գործով իրականացված վարչարարության որակը,

- վարչարարության համաչափության վերանայումն իրականացնելիս դատարանը պարտավոր է հարգանք ցուցաբերել վարչական մարմնի գնահատումների նկատմամբ *միայն* հարգանքը պայմանավորող հանգամանքների առկայության դեպքում: Ընդ որում, եթե դատարանը որոշում է հարգանք դրսևորել վարչական մարմնի գնահատումների և ընտրության նկատմամբ, նա պետք է հիմնավորի, թե ինչ հիմքերով են պայմանավորված հարգանքի դրսևորումն ու դատական վերանայման սահմանափակումը:

Կարծում ենք, որ նշված եզրահանգումները կարող են գիտագործնական նշանակություն ունենալ դատարանների կողմից վարչարարության համաչափության վերանայման ինտենսիվությունը որոշելու գործում բացառելով թե՛ անհարկի դատական միջամտությունը և թե՛ դրա չափազանց ձևականացումը հայեցողական լիազորությունների իրականացման նկատմամբ դատական վերահսկողությունն իրականացնելիս:

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ОЦЕНКИ СОРАЗМЕРНОСТИ АДМИНИСТРИРОВАНИЯ В КОНТЕКСТЕ АДМИНИСТРАТИВНОГО ОБЖАЛОВАНИЯ И СУДЕБНОГО ПЕРЕСМОТРА

Кристине Алексанян

Аспирант кафедры конституционного права ЕГУ

Работа посвящена исследованию актуальных вопросов оценки соразмерности администрирования в контексте административного обжалования и судебного пересмотра. Функциональный аспект разделения властей требует, чтобы при рассмотрении вопроса о соразмерности осуществления административных полномочий суд не должен брать на себя функции административного органа, и его оценки не должны вмешиваться в дискреционные полномочия административного органа, тем самым устраняя необходимую границу между правосудием и исполнительной властью. В связи с этим в работе было обосновано, что при определении соразмерности админист-

рирования суд должен стараться воздерживаться от ситуаций непреднамеренной замены административного органа, что можно определить как разумное уважение независимости административных органов. В то же время в результате всестороннего изучения понятия судебного уважения были также представлены обстоятельства, определяющие степень его проявления.

TOPICAL ISSUES OF ASSESSING THE PROPORTIONALITY OF ADMINISTRATION IN THE CONTEXT OF ADMINISTRATIVE APPEAL AND JUDICIAL REVIEW

Kristine Aleksanyan

PhD student at the YSU Chair of Constitutional law

The work is devoted to the study of topical issues of assessing the proportionality of administration in the context of administrative appeal and judicial review. The functional aspect of the separation of powers requires that, when considering the proportionality of the exercise of administrative discretion, the court should not assume the functions of an administrative body, and its assessments should not interfere with the discretionary powers of an administrative body in unnecessary way, thereby eliminating the necessary boundary between justice and executive power. In this regard, it was justified in the work that when determining the proportionality of administration, the court should try to refrain from situations of unintentional replacement of an administrative body, which can be defined as reasonable respect for the independence of administrative bodies. At the same time, as a result of a comprehensive study of the concept of judicial respect, the circumstances that determine the degree of its manifestation were also presented.

Բանալի բառեր - *համաչափություն, վարչական հայեցողություն, դատական վերանայում, դատական հարգանք, ինստիտուցիոնալ կոմպետենտություն, համաչափ միջոց*

Ключевые слова: *соразмерность, административное усмотрение, судебный пересмотр, судебное уважение, институциональная компетенция, пропорциональная мера*

Keywords: *proportionality, administrative discretion, judicial review, judicial deference, institutional competence, proportional measure*